

Sanja Vrcić-Mataija

PRILOG TIPOLOGIJI HRVATSKOGA DJEČJEG ROMANA

dr. sc. Sanja Vrcić-Mataija, Sveučilište u Zadru – Odjel za nastavničke studije u Gospiću, pregledni rad

UDK 821.163.42.09-93-31"1991/2001"

U radu se uspostavlja tipologija hrvatskoga dječjega realističkog romana 1991.-2001. zasnovana na trima kriterijima: dobi književnog junaka/implicitnog čitatelja, stupnju modernosti oblikovnih postupaka te prevlasti narativnih figura. Tipološki model utemeljen je na interpretaciji korpusa hrvatskoga dječjega realističkog romana devedesetih godina, postojećim studijama o hrvatskom dječjem romanu i modelu interpretacije romana G. Peleša. Prihvaćanjem genoloških odrednica – tip, podtip i oblik – definirane su sastavnice dječjeg romana: dječji roman u užem smislu i roman za mlade; klasični, moderni i postmoderni dječji roman; roman lika, roman družine, obiteljski roman i međugeneracijski roman, sa svojim podtipovima i pripadajućim oblicima.

Ključne riječi: *hrvatski dječji realistički roman; devedesete godine 20. st.; tipologija; narativne figure; oblikovni postupak*

1. Uvod

O razdoblju s kraja dvadesetog stoljeća u hrvatskoj književnosti ne postoje decidirane periodizacijske podjele niti ujednačen terminološki instrumentarij u vrednovanju književnih djela. Domovinski rat u Hrvatskoj u velikoj je mjeri utjecao na tijek razvoja hrvatske književnosti zbog čega se i uzima kao prekretnica u periodizaciji, pa tako i dječje književnosti¹. Pokušajem uspostave tipologije hrvatskoga realističkoga dječjeg romana 1991.-2001. odlučujemo se za klasifikacijski pristup problematici, a utvrđivanjem poetičkih značajki nudimo prilog usustavljanju navedenog desetljeća pri određivanju buduće povijesne periodizacije hrvatske dječje književnosti.²

¹ Majhut (2008) razlikuje četiri faze u periodizaciji hrvatske dječje književnosti: prva (1919.-1945.), druga (1945.-1956.), treća (1956.-1990.), dok razdoblje nakon devedesete (četvrto) ostavlja otvorenim ističući radikalne društvene promjene, kako u Hrvatskoj tako i u svijetu, koje su u velikoj mjeri odredile poetiku dječje književnosti koja tek treba biti definirana.

² Tipologija je uspostavljena temeljem interpretacije osamdeset hrvatskih dječjih realističkih romana objavljenih od 1991. do 2001. godine.

Kao svaka književna vrsta, i dječji roman ima svoj promjenjivi i nepromjenjivi dio; upravo po količini promjenjivog dijela vrsta se prilagođava zahtjevima poetike pripadajućeg razdoblja. Budući da u povijesnoj poetici hrvatskoga dječjeg romana prevladava raznolikost i neujednačeno terminološko nazivlje s obzirom na imenovanje sastavnica koje pripadaju romanu kao književnoj vrsti, odlučujemo se za prihvaćanje genoloških pojmova tipa, podtipa i oblika, kojima nastojimo definirati određene skupine romana prepoznatljivih osobina po kojima spadaju u jedne, a razlikuju se od drugih. Budući da je uspostava čiste tipologije romana određenoga vremenskog presjeka, u kojoj ne bi bilo miješanja skupina, gotovo nemoguća, odabrali smo tri ključna kriterija na temelju kojih izvodimo tri skupine tipova dječjeg realističkoga romana devedesetih godina. Jedan je kriterij vezan uz dob književnog junaka i implicitnog čitatelja, drugi uz stupanj modernosti oblikovnih postupaka, a treći uz narativne figure, pri čemu posljednja tipologija nadopunjava prve dvije na način da se otkrivenim tipovima, te njihovim podtipovima i oblicima kao užim genološkim sastavnicama, određuje stupanj modernosti oblikovnih postupaka. Odabir navedenih kriterija u tipologiji dječjeg romana vođen je modelom interpretacije romana kakav nudi studija Gaje Peleša (1999), u kojoj autor interpretira roman sa stajališta semiotike i semantike smatrajući da time ostvaruje *neutralno motrište* zasnovano na postignućima naratoloških istraživanja i teorije recepcije.

2. Tipologija dječjeg romana s obzirom na dječju dob

Definirajući među prvima u hrvatskoj znanosti pojam dječje književnosti, Crnković (1990) ju je odredio kao dio književnosti (...) *koji obuhvaća djela što po tematici i formi odgovaraju dječjoj dobi (grubo uzevši od 3. do 14. godine), a koja su svjesno namijenjena djeci, ili ih autori nisu namijenili djeci, ali su tijekom vremena, izgubivši mnoge osobine koje su ih vezale za njihovo doba, postala prikladna za dječju dob* (...) (Crnković 1990: 5-6). Nekoliko godina kasnije (1997) autor upozorava na potrebu razgraničenja dječje književnosti od književnosti za mlade pozivajući se na studije koje su na tu temu napisane u inozemnoj literaturi. Crnković razdjelnicu dječje književnosti od književnosti za mlade (*estovačka književnost*) vidi u tematici i načinu na koji je ona obrađena. Tako su prema njemu teme kao: pubertet, tjeskoba odrastanja, problemi na koje mladi nailaze u društvu teme književnosti za mlade, dok dječju književnost zaokuplja djetinjstvo, igra, prijateljstvo, sretni završetci, s tim da je ponekad vrlo teško odrediti granice jedne i druge književnosti. Definirajući pitanje vrstovne raznolikosti u dječjoj književnosti Hranjec navodi kako se ona javlja (...) *u nizu oblika, od slikovnice do tinejdžerskog romana* (Hranjec 2006: 8), a definirajući dječji roman u *trapericama* autor postaje zagovornikom dobne podjele dječje književnosti. Na činjenicu raznolikog određenja dječje književnosti proizišlog iz dječje dobi kao i na nestabilnost gornje granice djetinjstva upozorili su i autori Crnković-Težak (2002). Određenje dječje dobi rasponom od prve do trinaeste godine čini dječju književnost recepcijski raznolikom u mnogim segmentima. Zima (2004) u određenju dječjeg romana ključnima smatra dječje likove, a govoreći o njihovoj

dobi uglavnom podrazumijeva djecu od desete do trinaeste, četrnaeste godine života, smatrajući da stariji likovi pripadaju romanima za mlade. Činjenica je da unutar dječje književnosti, a posebice unutar romana, postoji iznimno opsežan korpus djela koja tematikom i strukturom prelaze granice djetinjstva omeđenog relativnom granicom dvanaeste, trinaeste godine života. Stoga s pravom dob književnog junaka i recipijenta³ smatramo jednim od kriterija u tipologiji dječjeg romana devedesetih godina ne isključujući mogućnost njegove primjene i na druge korpuse. Kako se u većini romana precizira životna dob likova vezujući se uz njihovu školsku dob, granicu između dječjih i romana za mlade nalazimo u granici osnovnoškolske i srednjoškolske dobi, kulturološki određenu različitim sredinama. Dob dječjih likova najvećim dijelom određuje i tematiku romana kao i stil pisanja. Stoga pod *dječjim romanima u užem smislu* podrazumijevamo tip romana u kojima se kao glavni likovi javljaju djeca osnovci, dok tip *romana za mlade* pretpostavlja književne junake srednjoškolce ili odraslije tinejdžere do dvadesete godine života, s preokupacijama primjerenima njihovoj dobi. U okvirima dječjeg romana u užem smislu moguće je govoriti o dominantnim tematskim ciklusima dječje igre, pustolovine, zaljublivanja, socijalnim motivima, dok se u romanima za mlade izdvaja tematika sazrijevanja, tjeskobe odrastanja, položaja unutar obitelji, klape, problemi ljubavi, seksualnih iskustava, a nerijetko se tematiziraju teme smrti, bolesti, narkomanije, dilerstva, alkoholizma, homoseksualnosti, pedofilije i ostalih vrsta nasilja. Gomilanje sumornih motiva i socijalne tematike devedesetih godina u hrvatskom dječjem realističkom romanu⁴ usmjerilo je odvajanje dječjeg od romana za mlade. Razlozi za takvu pojavu trebaju se tražiti u ratom opterećenoj hrvatskoj stvarnosti što je rezultiralo pojavom zapaženog korpusa dječje književnosti o Domovinskom ratu (Težak, 2001), ali i u stilu života koji se javio kao odraz globalizacijskih promjena (Oraić-Tolić, 2005). Izmijenjen sustav životnih vrijednosti utemeljen na virtualnoj slici svijeta, nedostatak dijaloga, otuđenost urbanog života, pomanjkanje empatije posebno su se odrazili na živote mladih ljudi, ali i na projekciju takvoga života u književnosti. Kad je riječ o romanesknom planu izraza, dječji se realistički roman u užem smislu od romana za mlade devedesetih godina razlikuje po jednostavnijem jeziku i stilu, načinu gradnje fabule i tipu pripovjedača, složenije strukturiranima u romanima namijenjenima nešto odraslijim mladim recipijentima.

3. Tipologija dječjeg romana prema oblikovnom postupku

Unutar dječjeg realističkog romana devedesetih godina moguće je uočiti raznolike odnose u prožimanju romanesknog plana izraza s planom sadržaja. Stoga možemo

³ Pitanje dječjeg recipijenta, implicitnog čitatelja, zadire u književnokomunikacijsko područje, s pretpostavkom da raspon očekivanja nije isti kod dobnog raznolike čitalačke publike ni u različitim društvenim okolnostima: (...) *doživljaj nekog djela neće biti konstanta, jer je čitatelj, dijakronijski mišljeno, član određenog društvenog organizma*(...) (Hranjec 2006: 8). Pretpostavka je da je dob implicitnog čitatelja približna dobi književnog junaka.

⁴ Pod utjecajem izmijenjene izvanknjiževne zbilje, osim realističnih romana, hrvatsku dječju prozu devedesetih godina čini velik broj fantastičnih tekstova u kojima se uočava drukčija projekcija djetinjstva.

govoriti o stupnju modernosti oblikovnih postupaka podrazumijevajući pod tim objedinjenost plana izraza i plana sadržaja romaneskne strukture, promatrane kroz fabulu, pripovjedne tehnike i ulogu pripovjedača s jedne strane, te sliku i karakterizaciju lika kao polazišne narativne figure, njegov položaj unutar socijskih i onemskih narativnih figura, prostora i vremena s druge strane. Hrvatski dječji roman devedesetih godina ne može se svesti na utvrđeni narativni obrazac isključivo fabulativnog tipa romana, već je u njemu moguće prepoznavati različiti stupanj modernosti oblikovnih postupaka. Tradicionalnom fabulom dječjeg romana smatramo fabulu ostvarenu kroz kontinuirano nizanje događaja, s manjim prostorno-vremenskim skokovima, dok bi tip filmske, dramske, dnevničke, geminacijske fabule, o čemu je pisao Hranjec (2006), predstavljao moderan ili postmoderan tip fabule dječjeg romana, ovisno o ostalim oblikovnim sastavnicama. Kako fabulu određuje prostor i vrijeme u kojima se zbiva radnja, dolazi do preplitanja romanesknog plana izraza i plana sadržaja što uvjetuje njihovo zajedničko tumačenje po kriteriju modernosti oblikovnog postupka. U tom je smislu moguće govoriti o tradicionalnom i modernom prostorno-vremenskom toposu unutar kojeg je smještena fabula dječjeg romana⁵, a u sklopu kojeg možemo uočavati tradicionalnu ili modernu sliku djetinjstva zasnovanu na stupnju dječje samostalnosti, njihovu identitetu, odnosima prema odraslima. Homodijegetskom pripovjedaču pripisujemo veći stupanj modernosti, za razliku od heterodijegetskog pripovjedača sveznajuće perspektive, kojega vezujemo uz tradicionalno oblikovane fabule. Promjeni pripovjedne perspektive, ulaženju u svijest lika promjenom pripovjednog gledišta pridajemo također veći stupanj modernosti. Situacija se u posljednjem desetljeću prošloga stoljeća višestruko usložnjava po pitanju pripovjedačeve uloge. I dalje je prisutan tip sveznajućeg pripovjedača raznolike fokalizacije, ali se vrlo često javlja tip nepouzdanog pripovjedača s dječjom pripovjednom perspektivom. *Pripovijedanje izvan i pored autora*, kako ga naziva Hranjec (2001), jedna je od postmodernističkih značajki dječjeg romana. Odnos dječjeg romana devedesetih godina prošloga stoljeća u odnosu na dječji roman s početka ili iz polovice dvadesetog stoljeća može se mjeriti i tematsko-motivskim odnosom. Nekadašnja tematika djetinjstva, najčešće ruralnog, sredinom prošloga stoljeća obogaćena je prikazom urbanog djetinjstva, položajem djeteta unutar njegova prirodnog ambijenta. Devedesetih godina tematikom dječjeg romana, uz navedene, postaje i niz nekad tabuiziranih motiva: anoreksija, pretilosti, preljub, bolest, rat, smrt, rađanje, spolnost, invaliditet, ovisnosti, homoseksualnosti, nasilja i dr. čime se, kako navodi Hranjec (2006), dječja književnost “uozbiljuje”.

Primjenom navedenoga tipološkog instrumentarija na odabrani korpus moguće je uočiti postojanje triju temeljnih tipova dječjeg romana: *tradicionalni*, *moderni* i *postmoderni* dječji i roman za mlade⁶. Tradicionalnim dječjim romanom smatramo tip

⁵ Hranjec (2006) polazeći od bahtinovskoga prostorno-vremenskog kompleksa u izgradnji proznoga književnog djela, razlikuje dva prostorno-vremenska kompleksa, seoski i gradski, iz kojih proizlazi i senzibilitet likova i cjelokupni ambijent djela.

⁶ Skok (1991) govori o dvije forme dječjeg romana, tradicionalnoj i modernoj, ne spominjući, što je i razumljivo s obzirom na godinu objavljivanja antologije, tip postmodernog romana.

romana s naglašenim realističkim postupkom oblikovanja, fabulom koja je ostvarena kronološkim nizanjem događaja, tematikom bliskom djetetu i djetinjstvu s nizom zanimljivih događaja iz dječjeg života. Od pripovjednih postupaka dominira dinamično pripovijedanje s mnogo dijaloga, opisivanja, preko rjeđe zastupljenih tehnika neizravnoga ili izravnoga unutarnjeg monologa. Pripovjedač je najčešće sveznajući i komentira događaje ispriopovijedane iz udaljene vremenske perspektive. Likovi su u tradicionalnom dječjem romanu djeca ili adolescenti afirmirani najčešće unutar obitelji ili družine koja doživljava pustolovine i upada u uglavnom rješive neprilike. Riječ je o prikazu patrijarhalnih obiteljskih odnosa, položaju neemancipirane djece unutar obitelji ili skupine istomišljenika, o dječjem identitetu izgrađivanom na dominantnom utjecaju bližnjih, uglavnom istospolnih obiteljskih uzora. Dječji su likovi konvencionalno oblikovani što podrazumijeva naglašenu rodnu podijeljenost, pri čemu su djevojčice uglavnom pasivni, a dječaci aktivni narativni elementi. Dječja je vezanost uz obitelj snažna, s niskim stupnjem samosvijesti dječjih likova. Osim obitelji, tradicionalni tip romana tematizira dječji svijet igre, škole, života u prirodi, odnose djeteta i životinja. U narativnom smislu, u tradicionalnom se romanu uglavnom sve svodi na dječju pustovinu iz koje se razotkriva slika djetinjstva izgrađena na starijim društvenim igrama, pri čemu djeca najviše vremena provode na otvorenom, u prirodi ili rjeđe na gradskim ulicama, jer je selo ili predgrađe temeljni prostorni topos takvih romana. Djeca nerijetko rade i neki koristan posao, vrlo su često socijalno, nacionalno i vjerski osviještena odrastajući na tradicionalnim obiteljskim i društvenim vrijednostima. Tradicionalni tip romana ne veže se samo uz pripovjedni obrazac dječjeg djelovanja unutar družine; njega možemo prepoznati i u romanima s izmijenjenim narativnim odnosima, primjerice onima u kojima je dječji lik u prvom planu ili u romanima s naglašenom obiteljskom ulogom u oblikovanju dječjeg identiteta, s time da oblikovni postupci idu u prilog određenju romana tradicionalnim. Dječja emancipacija, uvažavanje djetetova društvenog položaja predočeno kroz jasno izgrađeni dječji identitet, koji se u romanima najbolje očituje kroz pripovjednu fokalizaciju lika, jesu temeljni sociološki kriteriji koji uzrokuju prijelaz s tradicionalnog na moderni, a time i na postmoderni tip dječjeg romana. Za razliku od nekadašnje djece, suvremena su djeca svjesna svog identiteta određujući ga u odnosu na vlastite interese, prema medijima, popularnoj kulturi, vršnjacima, obitelji i drugim autoritetima čija moć utjecaja sve više slabi. Svjesni svojih intelektualnih sposobnosti, tjelesnosti, rodnog identiteta, suvremeni dječji likovi priželjkuju slobodu vlastitog djelovanja, koja ih može odvesti i u samoću, ali koja ne isključuje prisutnost odraslih. Sve je to uvjetovalo promjenu tematike dječjeg romana koja od izrazito pustolovne prelazi na socijalno-psihološku, s time da temom modernih romana postaju vrlo često različiti oblici egzistencijalnih problema, dječji strahovi, traume, bolesti pa i smrti bližnjih ili određeni problemi unutar obitelji. U modernom dječjem romanu javljaju se stilski postupci intertekstualnosti, intermedijalnosti, naglasak nije na događajima, već na psihičkom proživljavanju likova i prikazu njihova unutrašnjeg stanja. Dakle, naglašenim monološkim pripovjednim postupkom razotkriva se unutarnje proživljavanje dječjeg junaka i njegov odnos prema svijetu

pretpostavljajući zahtjevnijeg čitatelja. S krupnijih pustolovina koje proživljavaju junaci tradicionalnoga dječjeg romana, u moderno oblikovanom dječjem romanu prelazi se na životnu svakodnevicu i slike iz obiteljskog života ne isključujući ni dječje djelovanje unutar družine. U dječjem romanu devedesetih dječji lik funkcionira vrlo često sam, što dovodi do promjene narativnog obrasca. U modernom tipu romana ne dokida se družina, ali ona zadobiva nove značajke vezane uz gradski topos koji projicira sliku suvremenoga urbanog djetinjstva. Osim toga, dječji se likovi vrlo često afirmiraju unutar raznolikoga obiteljskog konteksta. Sve su navedene promjene između tradicionalnoga i modernoga dječjeg romana uvjetovane prije svega percepcijom djetinjstva i viđenjem djeteta. Postmodernim dječjim romanom smatramo roman kojeg na stilskom planu karakterizira jezična igrivost, što potvrđuje i Hranjecov rad o postmodernizmu u hrvatskoj dječjoj književnosti, u kojem autor izdvaja upravo jezičnu igru i zaigranost na *fono-morfo-sintaktičkoj razini* (Hranjec 2001: 356) smatrajući je prirodnom dječjom potrebom. Kao njegove temeljne značajke izdvaja: ironizaciju, parodiranje starije književnosti, citatnost, intertekstualnost, intermedijalnost, povezanost književnosti i masovne kulture, trivijalnost, hiperboličnost, poigravanje književnim žanrovima kao i autoreferencijalnost, pri čemu autor ne pretendira uspostavi romaneskne postmodernističke poetike, već samo upućuje na činjenicu da zbivanja u suvremenoj književnosti nisu zaobišla ni dječju književnost. Kad je riječ o slici djetinjstva koja se projicira u tipu postmodernog romana, ona odgovara onome što nam donosi moderni tip, jedino se način obrade razlikuje. Pod tim podrazumijevamo poigravanje odnosima fikcije i faksije (ulazak fikcionalnih likova u "stvarni" svijet i obratno), ulogom pripovjedača (pripovjedač koji polemizira s likom, pripovijedanje iz više pripovjednih perspektiva), pripovjednim tehnikama (ubacivanje hiperteksta u tkivo romaneskne priče,) prisutnost različitih oblika citatnosti (novinskih članaka, grafita, književnih tekstova), koncipiranost poglavlja prema zakonitostima drugih medija (reklama, računalnih i drugih dječjih igara), što usložnjava strukturu dječjeg romana. Dakle, kad je riječ o razdjelnicama koje bi definirale prijelaz s modernog na postmoderni tip dječjeg romana, one bi se u većoj mjeri ticale plana izraza, što podrazumijeva određeni tip fabule, ulogu pripovjedača i pripovjedni stil, dok su tematsko-motivske smjernice s ulogom prostorno-vremenskog toposa gotovo istovjetne, uz iznimku lika kojeg je u postmodernom dječjem romanu često nositelj odrasla osoba.

4. Tipologija dječjeg romana s obzirom na prevladavajuće narativne figure

Uzimanje u obzir prevlasti narativnih figura u pripovjednom svijetu dječjega realističkog romana devedesetih godina uspostavljamo tipologiju koja podrazumijeva postojanje triju genoloških sastavnica (tipova, podtipova i oblika) u odnosu na zadanu vrstu. Promatrane narativne figure (psihemske, sociemske, ontemske)⁷ jesu značenjske jedinice u romanu kojima se pridaju različite značajke s obzirom na ulogu koju imaju

⁷ *Psihemska narativna figura na prvoj je, najnižoj razini i njome se zapravo dobivaju jedinice s 'najuzim semantičkim dijapazonom. (...) Sociemska narativna figura uključuje dio semantičkog polja ili svojstava nekoliko psihemskih*

unutar sadržaja romanesknog svijeta. S obzirom na položaj lika kao polazišne narativne figure možemo govoriti o četiri tipa realističkoga dječjeg romana devedesetih godina prošloga stoljeća: *roman lika*, *roman družine*, *obiteljski roman* i *međugeneracijski roman*.

Narativni obrazac *romana lika*, definiran u opreci s postojećim romanom zbivanja (Hranjec, 1998), pretpostavlja prevlast unutarnjeg proživljavanja likova koji samostalno prolaze kroz romanesknu fabulu gradeći svoj identitet na svojevrsnom stanju dječje osamljenosti. Kako je u prethodno uspostavljenoj tipologiji definirana poetika dječjeg romana u užem smislu i romana za mlade, moguće je govoriti o postojanju dvaju podtipova dječjeg romana lika: *dječji roman lika* i *roman lika za mlade*⁸. U oba je podtipa riječ o tematiziranju specifičnih životnih uvjeta u kojima se likovi nađu reagirajući na njih emotivno snažno. Stanje dječje osamljenosti podrazumijeva situiranost dječjeg lika unutar određenoga socijalnog konteksta, s tim da je s obzirom na dob junaka ta povezanost sa sredinom unutar koje odrasta jača kod dječjih nego kod likova adolescenata. Bez obzira na različito uspostavljen položaj dječjeg lika unutar sredine u koju je smješten, on ipak izdvojeno, nerijetko i osamljeno, gradi svoj identitet na koji se preslikava socijalno okružje iz kojeg dolazi. Narativni obrazac romana lika ne isključuje zbivanje, ali ga mijenja na način da više nije riječ o pustolovinama u kojima sudjeluje skupina djece ili klapa istomišljenika, već je riječ o socijalno-psihološkoj, tek ponekad o pustolovnoj prozi u kojoj najčešće pratimo proces dječjeg sazrijevanja unutar različitih obitelji i drugih socijalnih sredina, odnos prema ratu, smrti ili bolesti bližnjih. Velikim dijelom ovih romana dominira sumoran ton, proistekao iz dječjeg osjećaja osamljenosti, straha, susreta sa smrti, bolesti. Sve to uvjetuje promjenu romaneskne strukture počevši od tipa pripovjedača, čiju ulogu često preuzima lik, preko pripovjednog stila koji izravno proizlazi iz dječje pripovjedne perspektive, do intimne tematike koja uključuje ljubavne, obiteljske, socijalne motive. Fabula se u romanu lika ne iscrpljuje u pustolovinama, već u nizanju događaja važnih za izgradnju junakova identiteta što predstavlja fabularnu i tematsko-motivsku modernost. Stupanj modernosti romana lika veći je nego kod romana družine, ali to ne znači da ne postoje tradicionalno oblikovani romani lika. Tradicionalnom tipu romana lika pripadaju romani u kojima prevladavaju oblikovni postupci manjeg stupnja modernosti. Tematski raspon tradicionalnog tipa romana lika uglavnom je vezan uz udaljenije pripovjedno vrijeme, sliku djetinjstva s manjim stupnjem izgrađenosti dječjeg identiteta ili s likovima ideološki i religiozno osviježene

narativnih figura, da bi onemogućila narativna figura to učinila sa značajnim dijapazonom psihemske i sociemske narativne figure (Peleš 1999: 228-229).

⁸ Zima (2008) uočava da se određen dio romana koje naziva adolescentskim ne može svesti samo pod narativni obrazac djelovanja mladih unutar buntovne klapa istomišljenika, već njima dominiraju likovi mladića ili djevojaka u okvirima mladenačkih, nerijetko ljubavnih problema, od kojih neki djeluju pod snažnim utjecajem popularne kulture, dok su drugi u potpunosti "izolirani" od njezina utjecaja. Kao temeljne značajke Zima navodi: mladenački jezik i stil kao subverzivni elementi u odnosu na tradicionalnu književnost i na društvenu zajednicu, potom narativna struktura u opoziciji mi (mladi, pripovjedač)/oni (odrasli, autoriteti), izgradnja identiteta pod utjecajem popularne kulture. Tomu autorica dodaje i evazivnost kao svojevrsnu suprotnost pobjunjenim adolescentima, a koju iščitava u situacijama povlačenja mladih i njihova odustajanja od prvotnih zamisli, kao i snažno istaknutu rodnu problematiku.

djece. U tipovima moderno i postmoderno oblikovanog romana lika, kojih je u odabranom vremenskom presjeku znatno više od prethodnih, projicira se slika suvremenoga, urbanoga djetinjstva te lik djeteta i tinejdžera koji svoj identitet gradi na dominantnom utjecaju suvremenih oblika popularne kulture ili je od njega, iznimno, izuzet. Takvi su romani najčešće ispriповijedani tipom pripovjedača koji simulira dječju pripovjednu perspektivu. U romanu lika za mlade iščitavamo način izgradnje mladenačkog identiteta oblikovanog u kontekstu ljubavnih, obiteljskih, ali i životno egzistencijalnih odrednica, rjeđe pod utjecajem onih bezbrižnih, trendovskih. To je prije svega ljubavni segment sazrijevanja, skala ljubavnih emocija koja se kreće od početnog zaljublјivanja preko upoznavanja vlastite i druge spolnosti do stjecanja prvih seksualnih iskustava. Stoga erotski segment sazrijevanja jest jedna od temeljnih sastavnica po kojoj se roman lika za mlade razlikuje od dječjeg romana lika. *Roman družine*⁹ određen je djelovanjem dječjih likova unutar skupine istomišljenika s kojima se gradi pripadajući identitet. Unutar dječjeg romana družine razlikujemo dva osnovna podtipa s obzirom na vrstu družine kao sociemske narativne figure proistekle iz određenja dječje dobi. *Dječjim romanom družine* imenujemo podtip romana družine pri čemu dječjom družinom smatramo družinu djece osnovnoškolske dobi, dok drugi podtip nazivamo *romanom klape*, koji je određen starijom dobnom skupinom djece, uglavnom srednjoškolaca, drukčijih interesa, sa snažno izraženim mladenačkim identitetom. Dječji roman družine određen je fabulom pustolovnog karaktera, koja proizlazi iz dječje potrebe za akcijom. Radnja je najčešće smještena u otvorenim prostorima pri čemu djeca nerijetko nekamo odlaze, što pridonosi dinamici pripovjednog svijeta. Nerijetko se dječji roman družine gradi na zakonitostima žanra kriminalističkog romana pri čemu su djeca mali detektivi koji sudjeluju u razrješenju nekoga kriminalnoga čina. Gradnja identiteta likova nije vezana uz njihove individualne interakcije, već za društvenu skupinu kojoj pripadaju. S obzirom na odnos prostorno-vremenskih dimenzija u dječjem romanu družine, moguće je govoriti o njegovim oblicima. Kako u odabranom korpusu razlikujemo ruralnu, urbanu i urbanu vrstu dječje družine s premještenim prostorom djelovanja, razlikujemo i tri oblika dječjeg romana družine: *roman ruralnog identiteta dječje družine*, *roman urbanog identiteta dječje družine* i *roman urbanog identiteta dječje družine s premještenim prostorom djelovanja*. Ruralni identitet dječje družine prepoznajemo u rijetkim tradicionalno oblikovanim dječjim romanima devedesetih godina čija je fabula prostorno smještena u seosku sredinu. Takvu družinu čine seoska djeca, koja najveći dio vremena provode u prirodi i igri, a nerijetko i u poslovima pristupajući im na način igre. Premda su kao družina odvojeni od odraslih, s njima su čvršće povezani nego djeca koja pripadaju urbanim družinama. To se može obrazložiti tradicionalnom snagom autoriteta odraslih u seoskim sredinama. Članovi ruralnog tipa dječje družine uglavnom su dječaci, a ako su njeni članovi djevojčice, onda im je dodijeljena stereotipna ženska uloga. Urbani identitet dječje družine preslikava stanje suvremenoga urbanog djetinj-

⁹ O romanu družbe, sadržajno najprimjerenijem djetetu, koji se u hrvatskoj književnosti pojavio 30-ih godina 20. st., piše Majhut (2005).

stva s likovima gradske djece odrasle među zgradama oko kojih nalaze prostore svoga pustolovnog djelovanja. U većini je romana radnja prostorno smještena u zagrebačku sredinu, središnje ili periferne ulice na kojima djeca provode svoje slobodno vrijeme otkrivajući poroke gradske sredine i sugrađana. Pustolovna tematika s animalističkim, ekološkim, povijesno-arheološkim motivima, obogaćena je nekad tabuiziranim motivima dilerstva i narkomanije kao suvremenim pošastima gradske sredine, obrađenima uglavnom kroz kriminalističku fabulu u kojoj se javljaju elementi strave i horora. Vrlo česta pojava u dječjem romanu devedesetih jest premještanje prostora djelovanja urbane dječje družine u ruralni ambijent u kome djeca iskušavaju svoje sposobnosti i doživljavaju različite pustolovine, uglavnom kriminalnoga karaktera. Urbani identitet dječje družine, stavljene u izmijenjen kontekst djelovanja, poprima neke od značajki sredine u koju je premješten, ali većinu gradskih navika čuva, s tim da im one ponekad pomažu, a ponekad i odmažu.

Drugi podtip romana družine, određen drukčijom dobnom strukturom mladih recipijenata, a time i drukčijim odnosom romanesknog plana izraza i sadržaja, nazivamo *romanom klape*.¹⁰ Na ontemskoj narativnoj razini, roman klape zagovara stil života mladih čiji su identiteti građeni na dominantnom utjecaju suvremenih oblika popularne kulture, u kojima klapa djeluje jedinstveno, što ne isključuje profiliranje pojedinaca, čak i međusobne sukobe, koji su u drugom planu od sukoba s generacijom njihovih roditelja ili nastavnika, čiji autoritet uglavnom osporavaju. Članovi klape smišljaju različite načine kako provesti slobodno vrijeme, nerijetko se dosađuju, izlaze, uživaju poroke, zaljubljuju se, lažu, sudjeluju u kriminalnim radnjama i sl. Služe se razgovornim jezikom punim anglizama, novotvorenica i mladenačkih frazema u službi izražavanja otpora autoritetima, negiranja konvencionalnog načina izražavanja i iskazivanje bunta. Složenija fabula, paralelne radnje, simultanost u pripovijedanju, postupci intermedijalnosti u izgradnji fabule i karakterizaciji likova, tip pripovjedača koji razotkriva psihološko stanje lika, slika mladenaštva vezana uz urbanu sredinu i identitet suvremenih buntovnih tinejdžera sa snažno razvijenim identitetom jesu značajke po kojima ovi romani pripadaju tipovima modernije oblikovanih dječjih romana.

Romane koji tematiziraju obitelj koja postaje dominantna sociemska narativna figura i iz koje se profiliraju likovi odraslih, a iz kojih proizlazi i status dječjeg lika, nazivamo *obiteljskim romanima*.¹¹ Pripovjedni obrazac obiteljskog romana podrazumijeva prikaz obiteljskog ozračja u kojemu se uz dječje ili likove tinejdžera javljaju i likovi

¹⁰ Odabrani žargonski naziv romana trebao bi sugerirati i određeni stil života mladih ljudi koji na specifičnom razgovornom jeziku grade i iskazuju svoj identitet. Hranjec (1998) u dobnoj podjeli na dječju i tinejdžersku književnost nalazi niz opravdanja, među ostalim upravo klapu istomišljenika kao dominantni pripovjedni topos.

¹¹ *Obiteljski roman* spominju i autori M. Crnković i D. Težak podrazumijevajući pod njim romane u kojima djeca nisu u prvom planu već (...) samo istaknutiji članovi obiteljskog kruga (...) (Crnković, Težak 2002: 27). S pojmom obiteljskog dječjeg romana susrećemo se u različitim studijama i radovima o dječjoj književnosti, ali se u relevantnoj literaturi koja se bavi klasifikacijom dječjeg romana ne susrećemo s pojmom obiteljskog romana kao jednim od njegovih genoloških sastavnica.

odraslih. Dječji likovi grade svoju osobnost pod snažnim utjecajem obiteljskih odnosa i likova odraslih, pronalazeći u njima uzore svoga djelovanja zbog čega nije rijetka pojava preuzimanja rodno tipiziranih obiteljskih uloga. S obzirom na pristupe proučavanja obitelji u povijesnom slijedu, moguće je govoriti o dva temeljna tipa obitelji: tradicionalnom i suvremenom¹². Za razliku od tradicionalnih obitelji, koje strukturno uglavnom podrazumijevaju oba roditelja i djecu, nerijetko i tri životne generacije, snažan obiteljski, muški autoritet, najčešće smještaj u seosku sredinu, u većini suvremenih obitelji prevladava liberalniji životni stav slabijega roditeljskog autoriteta, što nudi različite modele roditeljskih uzora utječući na raznoliko oblikovanje dječjih identiteta. S obzirom na sve navedeno možemo govoriti o dva oblika obiteljskog romana: *obiteljskom romanu sa slikom tradicionalne obitelji* i *obiteljskom romanu sa slikom suvremene obitelji*, u okvirima dvaju podtipova obiteljskog romana, dječjeg i romana za mlade. U romanima devedesetih slika se tradicionalnih obitelji uglavnom javlja u romanima koji tematiziraju udaljeno pripovjedno vrijeme, vrijeme autorova djetinjstva podrazumijevajući skromniji način života, uvažavanje autoriteta odraslih, njegovanje igara koje su u službi obavljanja korisnih poslova, izražavanje religiozne i domoljubne osviještenosti. Oblikovni postupak u njima je uglavnom tradicionalan. Izmijenjen kulturološki kontekst djetinjstva, odrastanja, roditeljstva devedesetih godina udaljio se od tradicionalnog poimanja obiteljskih odnosa i snažnoga roditeljskog autoriteta. U većini suvremenih, najčešće urbanih obitelji, dominira osjećaj otuđenosti i dječje osamljenosti. Ta se slika obiteljskog diskursa prenosi i u dječju književnost, o čemu nam svjedoče romani u kojima uočavamo pomak u odnosu na sliku tradicionalne obitelji. Analogno godinama likova adolescenata i tematika se obiteljskoga romana za mlade razlikuje od tematike obiteljskog dječjeg romana. Uz prevladavajući međugeneracijski sraz uvjetovan vremenom sazrijevanja mladih adolescenata, mladenačkim buntom, većom mogućnosti zapažanja roditeljskih slabosti, očita su i neka dublja obiteljska promišljanja koja nadilaze recepcijske sposobnosti mlade dječje dobi. Prevladavaju romani sa slikom suvremenih obitelji, uglavnom problematičnih: od sazrijevanja uz svijest o roditeljskom preljubu i alkoholizmu, preko karijerizma, nedostatka vremena za djecu, ostavljanja djece na brigu bakama do tematiziranja narkomanstva.

Tip dječjeg romana, određen odnosom dječjeg lika i odrasle osobe, najčešće nekoga izvan obitelji, uz kojeg dječji lik spoznaje određene životne istine, koji zajedno čine jednu sociemsku narativnu figuru jakih osobnosti, nazivamo *međugeneracijskim romanom*. U narativnom je smislu ovaj tip romana određen odnosom djeteta i odrasle osobe iz čega proizlazi romaneskna struktura obilježena izostankom klasične pustolovine, s naglašenom psihologizacijom likova, što takav tip romana svrstava u obrazac socijalno-

¹² Pojam suvremenosti u našem se određenju obitelji vezuje s njegovanjem liberalnijih, demokratičnijih obiteljskih odnosa i društvenih vrijednosti koje proizlaze iz duha vremena današnjice koji ne mora nužno imati negativne konotacije. Tradicionalno poimanje obitelji podrazumijeva, prema Jankoviću (2008: 31), (...) *tradicionalističko promatranje braka i obitelji, njihove strukture, odnosa i hijerarhije. Karakterizira ih vlasništvo oca nad obiteljskim dobrima, patrijarhalni odnosi, čvrst sustav subordinacije i odgovarajući sustav vrijednosti.*

psihološke proze¹³. Riječ je o jednom dijelu romana realističnoga pripovjednog modela u kojima djeca stupaju u bliske odnose s odraslim osobama, ponekad slučajno, spletom životnih okolnosti, ponekad i ciljano, ali gotovo uvijek tražeći u njima nadomjestak za emocionalnu prazninu uvjetovanu obiteljskim kontekstom odrastanja.

Poetske osobitosti hrvatskoga dječjega realističkog romana devedesetih godina prošloga stoljeća nametnule su potrebu usustavljanja građe koja, među ostalim, pretpostavlja i uspostavu tipologije. Smisao ove tipologije romana nije u svrstavanju pojedinačnih djela u određene pretince, već u pokušaju razumijevanja načela oblikovanja romanesknog svijeta koji na ontenskoj razini ostaje svjedokom nedavno minolog vremena na čijim vrijednostima gradimo vlastiti identitet.

Literatura

- Crnković, Milan, *Dječja književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- Crnković, Milan, "Neki problemi i zadaće znanstvenog istraživanja i promocije dječje književnosti u Hrvatskoj danas", u: *Dječja knjiga u Hrvatskoj danas, Teme i problemi*, Zbornik, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 1997, str. 7-17.
- Crnković, Milan, Težak, Dubravka, *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955.*, Znanje, Zagreb, 2002.
- Hranjec, Stjepan, *Hrvatski dječji roman*, Znanje, Zagreb, 1998.
- Hranjec, Stjepan, "Postmodernizam u hrvatskoj dječjoj književnosti", u: *Drugi hrvatski slavistički kongres*, Zbornik radova II, Hrvatsko filološko društvo, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2001, str. 355-361.
- Hranjec, Stjepan, *Pregled hrvatske dječje književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
- Janković, Josip, *Obitelj u fokusu*, etcetera, Biblioteka SAVJETOVANJE, Zagreb, 2008.
- Majhut, Berislav, *Pustolov, siroče i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945.*, Biblioteka Enciklopedija hrvatske književnosti zavoda za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, FF press, Zagreb, 2005.
- Majhut, Berislav, "Uvodna razmišljanja o hrvatskome dječjem romanu", *Hrvatska misao*, 12, 1 (33), 2008, str. 65-74.
- Oraić-Tolić, Dubravka, *Muška moderna i ženska postmoderna, Rođenje virtualne kulture*, Naklada Ljevak, Biblioteka Razotkrivanja, Zagreb, 2005.
- Peleš, Gajo, *Tumačenje romana*, Artresor, Zagreb, 1999.

¹³ Odnos djeteta i odrasle osobe kao jedna od narativnih figura nije novina u hrvatskom dječjem romanu devedesetih godina. Zima (2004) takav narativni odnos prepoznaje u jednom dijelu romana i prve i druge polovice dvadesetoga stoljeća nazivajući ga *odnosom odrastao-dijete*.

- Skok, Joža, *Prozori djetinjstva*, Antologija hrvatskog dječjeg romana, 7-8, Naša djeca, Zagreb, 1991.
- Težak, Dubravka, "Zajednički fenomeni u hrvatskoj i europskoj dječjoj književnosti", u: *Drugi hrvatski slavistički kongres*, Zbornik radova II, Hrvatsko filološko društvo, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2001, str. 273-279.
- Zima, Dubravka, *Hrvatski dječji roman*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2004.
- Zima, Dubravka, "Adolescentski roman u hrvatskoj književnosti do početka 2000. godine", *Kolo*, 3-4, 2008, str. 213-248.

SUMMARY

Sanja Vrcić-Mataija

TOWARD A TYPOLOGY OF CROATIAN CHILDREN'S NOVEL

The paper establishes typology of Croatian realistic children's novel from 1991-2001, based on the three criteria: the age of the literary character/implicitly reader, the degree of modernity of the form-relevant methods and narrative figure domination. Typological model is based on the interpretation of the corpus of Croatian children's realistic novel of the nineties, the current studies on the Croatian children's novel and the model of the Peleš's novel interpretation. By accepting generic terms: type, subtype and form the components of the children's novel are defined as a children's novel in the strict sense and a novel for young adults; traditional, modern and post modern novel; character novel, children's banda novel, family novel and intergenerational novel with its subtypes and forms.

Key words: *Croatian children's realistic novel; the nineties; typology; narrative figures*